

Δελτίο Ενημέρωσης Κοινωνικής Έρευνας

Social Research Bulletin

no.1, Δεκέμβριος-December 2022

Σκιαγραφώντας την κατάσταση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού.

Άγγελος Τραμουντάνης¹

Τις τελευταίες δεκαετίες καταγράφεται μια συνεχής αύξηση των εκτοπισμένων πληθυσμών παγκοσμίως. Με βάση τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR²), το 2022 υπήρχαν περισσότερο από 100 εκατομμύρια εκτοπισμένοι, αριθμός ο οποίος αναμένεται να ανέλθει σε 120 εκατομμύρια κατά το 2023.

Συνήθως, όταν συντελείται μια ανθρωπιστική / προσφυγική κρίση, η διεθνής κοινότητα αντιδρά με τη συγκρότηση ενός μηχανισμού παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας. Τέτοιος μηχανισμός υπήρξε και το πρόγραμμα ESTIA στην Ελλάδα, που ξεκίνησε να υλοποιείται κατά το 2015-2016 προκειμένου να συνεισφέρει στην καλύτερη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος. Ωστόσο, η συσσωρευμένη διεθνής εμπειρία καταγράφει ότι οι μηχανισμοί αυτοί ενδεχομένως να μην είναι οι πιο κατάλληλοι, όταν οι ανθρωπιστικές κρίσεις δεν είναι βραχυχρόνιες αλλά παρατείνονται για πολλά χρόνια ή ακόμα και δεκαετίες.

Με βάση τον προβληματισμό αυτό, η Παγκόσμια Τράπεζα χρηματοδότησε τη διεθνή έρευνα “*Social Protection Responses to Forced Displacement*”, προκειμένου να διερευνήσει αν τα συστήματα κοινωνικής προστασίας από μόνα τους ή σε συνεργασία με τα συστήματα ανθρωπιστικής

Outlining the situation of refugees and asylum seekers in Greece during the coronavirus pandemic.

Angelo Tramountanis¹

During the past decades there has seen a sharp increase in the number of displaced populations worldwide. Based on data provided by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR²), more than 100 million displaced people were recorded in 2022, a number expected to rise to 120 million by 2023.

When a humanitarian/ refugee crisis occurs, the international community usually responds by establishing a humanitarian assistance mechanism. One such mechanism was the ESTIA program in Greece, which began to be implemented in 2015-2016 and aimed to assist in better managing the unfolding refugee crisis. However, accumulated international experience demonstrates that humanitarian assistance mechanisms may not be the optimal solution when these crises become protracted and extend over many years or even decades.

Based on this rationale, the World Bank commissioned the international research programme “*Social Protection Responses to Forced Displacement*”, in order to investigate on whether

¹ Ερευνητής, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (EKKE) / Researcher, Institute of Social Research, National Centre for Social Research (EKKE), email: atramou@ekke.gr

² <https://reporting.unhcr.org/globalappeal>

βοήθειας, μπορούν να συνδράμουν καλύτερα τους πληθυσμούς αυτούς. Με εταίρους σε Ελλάδα, Κολομβία και Καμερούν, χώρες δηλαδή που χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, βαθμό ωριμότητας του κράτους πρόνοιας και εκτοπισμένο πληθυσμό που φιλοξενούν το έδαφος τους, κατά τη διάρκεια του 2021 εκπονήθηκαν μεγάλης κλίμακας ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες.

Στην Ελλάδα η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε Αττική και Ιωάννινα την άνοιξη του 2021, με τις ιδιαίτερα σημαντικές και συνεχείς προκλήσεις και το συνεχώς μεταβαλλόμενο πεδίο λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού. Η ποσοτική έρευνα εκπονήθηκε με τη μέθοδο του quota sampling σε δείγμα 1500 γηγενών, προσφύγων και αιτούντων άσυλο. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν περισσότερες από 90 ποιοτικές συνεντεύξεις με εκπροσώπους φορέων, πληροφορητές κλειδιά, γηγενείς, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο.

Τα ευρήματα της έρευνας είναι ιδιαίτερα πλούσια, και αναπτύσσονται πλήρως στην Εθνική Έκθεση του προγράμματος. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου θα επικεντρωθούμε σε τρεις σημαντικές θεματικές περιοχές.

Το πρώτο εύρημα αφορά την *εξαιρετικά δυσχερή οικονομική κατάσταση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο του δείγματος*. Σημειώνεται εδώ ότι οι αιτούντες άσυλο λαμβάνουν οικονομική ενίσχυση που παρέχεται από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, το οποίο είναι 100% χρηματοδοτούμενο από πόρους της ΕΕ. Αντιθέτως, οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες σταματούν να λαμβάνουν την οικονομική ενίσχυση αμέσως μετά την αναγνώριση της προσφυγικής τους ιδιότητας, και κατά συνέπεια θα πρέπει να φροντίσουν μόνοι τους για την οικονομική τους αυτάρκεια.

Στην ερώτηση “πόσο ικανοποιημένοι είστε με την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού σας;”, ένα ιδιαίτερα σημαντικό 71% των προσφύγων και 61% των αιτούντων άσυλο δήλωσαν ότι είναι “απόλυτα μη-ικανοποιημένοι” (γράφημα 1). Επιπλέον, προφανώς για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες τους, 3 στους 4 πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο (73%) δηλώνουν ότι έχουν δανειστεί χρήματα τους τελευταίους 12 μήνες από οικογένεια, φίλους, συγγενείς, ενώ 4 στους 10 πρόσφυγες (38%) πως έχουν λάβει χρήματα και από το εξωτερικό.

the alignment or integration of social protection systems to humanitarian assistance programmes, can better support these populations in need. With partners in Greece, Colombia and Cameroon, i.e. countries characterized by different levels of economic development, maturity of the welfare state and type of displaced population they host in their territory, large-scale quantitative and qualitative surveys were carried out in 2021.

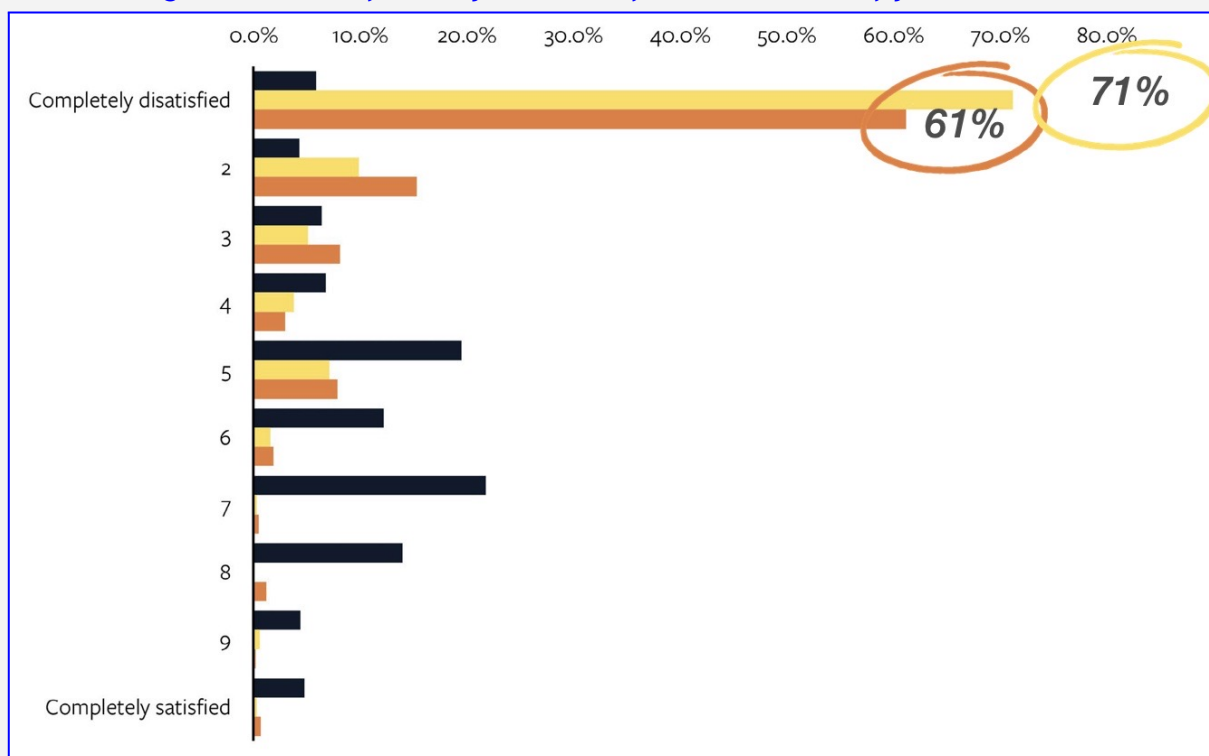
Research in Greece was carried out in the Attica and Ioannina regions in the spring of 2021, amidst the ongoing challenges and the constantly shifting landscape imposed by the coronavirus pandemic. Quantitative research was carried out by quota sampling methodology on a sample of 1500 natives, refugees and asylum seekers. In addition, more than 90 qualitative interviews were conducted with INGO and NGO representatives, key informants, natives, refugees and asylum seekers.

Research findings proved to be particularly rich, and are analysed in the Greek National Report. For the scope of this article we will highlight findings from three key thematic areas.

The first finding underlines the *extremely harsh economic conditions that refugees and asylum seekers face in Greece*. Asylum seekers receive financial assistance provided by the ΕΣΤΙΑ programme, which is 100% financed by EU funds. In contrast, refugees stop receiving financial support immediately after their refugee status is recognized, and consequently have to make plans for their own financial self-sufficiency.

When asked “how satisfied are you with the financial situation of your household?”, 71% of refugees and 61% of asylum seekers stated that they are “completely dissatisfied” (Figure 1). In addition, and evidently in order to meet their needs, 3 out of 4 refugees and asylum seekers (73%) state that in the last 12 months they have borrowed money from friends, family and relatives, while 4 out of 10 refugees (38%) have received money from abroad.

Γράφημα 1. Πόσο ικανοποιημένοι είστε με την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού σας;
Figure 1. How satisfied are you with the financial situation of your household?

Source: Tramountanis, A., Linardis, A., Mouriki, A., Gerakopoulou, P., Kondyli, D., Papaliou, O., Varouxi, C., and Levine, S. (2022), *Humanitarian assistance and social protection responses to the forcibly displaced in Greece*. London: ODI.

Τα ανωτέρω δείχνουν την ιδιαίτερα δύσκολη οικονομική τους κατάσταση, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας. “*Το βοήθημα είναι αρκετό μόνο για να μην πεθάνεις, είναι φτώχεια*”, δηλώνει ένας αιτών άσυλο, ενώ κάποιος άλλος συμπληρώνει πως “*από τις 20 κάθε μήνα, δεν μου μένει τίποτα. Τα χρήματα φτάνουν μόνο για να μας κρατήσουν ζωντανούς*”.

Με βάση τα ευρήματα αυτά, συμπεραίνεται ότι το οικονομικό βοήθημα που λαμβάνεται μέσω του προγράμματος ΕΣΤΙΑ καλύπτει μόνο τις βασικές τους ανάγκες, ή αρκετές φορές, ούτε καν αυτές. Το μείζον ωστόσο πρόβλημα αφορά τον πληθυσμό που εξέρχεται από το σύστημα ανθρωπιστικής βοήθειας όταν αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες. Για τον πληθυσμό αυτό η οικονομική ενίσχυση διακόπτεται σχεδόν άμεσα, και πρέπει μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, εκτός των πολλών άλλων, να φροντίσουν και για την εύρεση οικονομικών πόρων για τη διαβίωσή τους.

Το δεύτερο σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι η υφιστάμενη κατάσταση έχει οδηγήσει τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο να αισθάνονται αβεβαιότητα για το μέλλον τους και πως έχουν χάσει τον έλεγχο της ζωής τους.

The above illustrate the dire financial situation of this population, a fact which is further confirmed by the qualitative research findings. “*The economic assistance is only enough so that you don't die, it's poverty*”, states an asylum seeker, while another adds that “*from the 20th of each month, I have nothing left. The money is just enough to keep us alive.*”

Based on these findings, it is argued that the financial assistance received through the ΕΣΤΙΑ program only covers asylum seekers' basic needs, or plenty of times, not even those. The main problem, however, concerns the population that exits the humanitarian assistance system when they are recognized as refugees. For this population, financial support is interrupted almost immediately, and among many other things they must also find financial resources to support their livelihood.

The second important finding of the research is that *refugees and asylum seekers in Greece feel uncertainty about their future, and that they have lost control over their lives.*

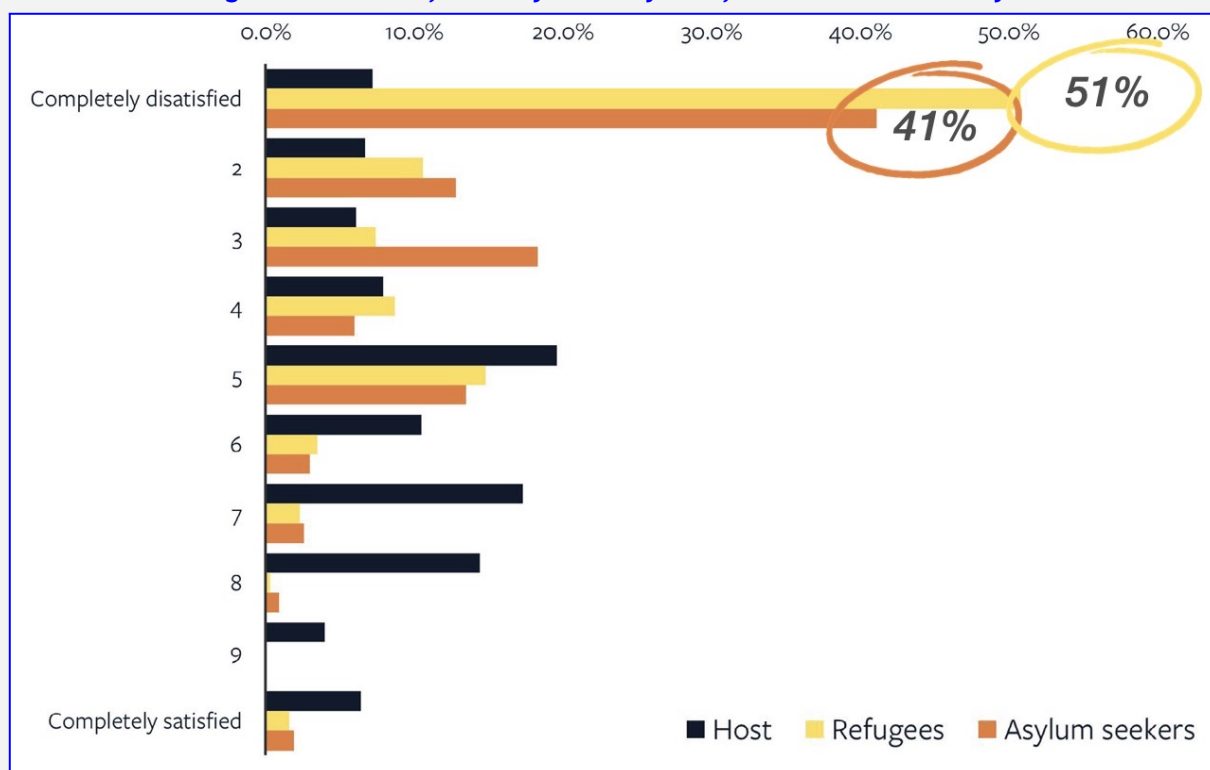
Με βάση τις συνθήκες κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, οι αιτούντες άσυλο διαμένουν κατά κύριο λόγο σε διαμερίσματα του προγράμματος ESTIA ή σε δομές φιλοξενίας. Μόλις αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες, ο πληθυσμός αυτός οφείλει να εγκαταλείψει την παραχωρηθείσα κατοικία του εντός 30 ημερών. Μικρό μόνο μέρος του προσφυγικού πληθυσμού υποστηρίζεται (και για μέγιστο διάστημα έως 12 μήνες) από τις προβλέψεις του προγράμματος HELIOS αναφορικά με τη στέγαση τους. Σημειώνεται ότι τόσο οι δομές φιλοξενίας του ESTIA όσο και οι δράσεις του προγράμματος HELIOS κατά τη διάρκεια υλοποίησης της έρευνας ήταν χρηματοδοτούμενες από την ΕΕ.

Όπως χαρακτηριστικά φαίνεται από το Γράφημα 2 παρακάτω, οι μισοί πρόσφυγες (51%) και 4 στους 10 (41%) αιτούντες άσυλο του δείγματος αισθάνονται απόλυτα μη-ικανοποιημένοι με τη ζωή τους αυτές τις ημέρες. Αντίστοιχα ποσοστά προκύπτουν και σε άλλη συναφή ερώτηση της έρευνας, καθώς 56% των προσφύγων και 45% των αιτούντων άσυλο δήλωσαν ότι τον τελευταίο μήνα αισθάνονται πως δεν μπορούν να ελέγξουν τα σημαντικά ζητήματα στη ζωή τους.

Based on the conditions at the time of the fieldwork, asylum seekers were mainly staying in reception facilities or ESTIA program apartments. Once recognized as refugees, this population need to vacate their residences within 30 days. Only a small part of the refugee population is supported by the provisions of HELIOS program regarding their housing (for a maximum period of up to 12 months). During the implementation of the research both ESTIA accommodation and HELIOS initiatives were EU funded.

As demonstrated in Figure 2, half of the refugees (51%) and 4 in 10 (41%) asylum seekers in our sample feel completely dissatisfied with their lives these days. Corresponding percentages are evident from another related question of the survey, as 56% of refugees and 45% of asylum seekers stated that in the last month they feel that they cannot control the important issues in their lives.

Γράφημα 2. Πόσο ικανοποιημένοι είστε με τη ζωή σας αυτές τις ημέρες;
Figure 2. How satisfied are you with your life as a whole these days?

Source: Tramountanis, A., Linardis, A., Mouriki, A., Gerakopoulou, P., Kondyli, D., Papaliou, O., Varouxi, C., and Levine, S. (2022), *Humanitarian assistance and social protection responses to the forcibly displaced in Greece*. London: ODI.

Κατά συνέπεια, παράγοντες όπως η παρατεταμένη διαμονή των αιτούντων άσυλο σε δομές φιλοξενίας, η έξοδος των αναγνωρισμένων προσφύγων από το σύστημα ανθρωπιστικής βοήθειας χωρίς την παροχή σε όλους ενός μεταβατικού συστήματος, οι περιορισμένες δυνατότητες απασχόλησης, και η εν γένει αβεβαιότητα, φαίνεται πως επηρεάζουν προς το χειρότερο την ποιότητα ζωής τους.

Τέλος, ένα ακόμα σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες δεν γνωρίζουν πως είναι εν δυνάμει δικαιούχοι των κοινωνικών επιδομάτων του κράτους πρόνοιας, και κατά συνέπεια, οι αριθμοί αυτών που τα λαμβάνουν είναι εξαιρετικά μικροί.

Προκειμένου ένα άτομο να λάβει κάποιο επίδομα του κράτους πρόνοιας, πρέπει ασφαλώς να πληροί μια σειρά από προϋποθέσεις, διαφορετικές για κάθε επίδομα. Για τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες προκύπτει ότι μια σειρά από γραφειοκρατικά και άλλα εμπόδια δυσχαιρένουν την πρόσβασή τους σε αυτά. Έτσι, μόνο δύο (2) από τους 310 πρόσφυγες που συμμετείχαν στην ποσοτική έρευνα λάμβαναν κάποια μορφή κοινωνικού επιδόματος (αμφότεροι επίδομα ανεργίας).

Ωστόσο, τα ευρήματα της έρευνας τονίζουν ότι οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες δεν γνωρίζουν τα επιδόματα του κράτους πρόνοιας, και κατά συνέπεια, δεν προβαίνουν στις σχετικές ενέργειες για να τα διεκδικήσουν. Πιο συγκεκριμένα, μόνο το 8% των προσφύγων γνωρίζει ότι υπάρχει το επίδομα ανεργίας, ενώ τα υπόλοιπα επιδόματα (όπως ενδεικτικά το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, το επίδομα παιδιού ή ενοικίου) τους είναι πρακτικά άγνωστα.

Κατά συνέπεια, οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες δεν λαμβάνουν τα επιδόματα γιατί στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν γνωρίζουν την ύπαρξη τους. Σε περίπτωση που αυτό άλλαζε, τότε ενδεχομένως θα υπήρχε η δυνατότητα για την πιο ομαλή μετάβασή τους από το καθεστώς της ανθρωπιστικής προστασίας και την με καλύτερους όρους ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία.

Τα ανωτέρω αποτελούν μια επιλογή μόνο από τα πλούσια ευρήματα της διεθνούς έρευνας “*Social Protection Responses to Forced Displacement*”, η οποία, μεταξύ άλλων, σκιαγραφεί και την κατάσταση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Therefore, a number of factors such as the prolonged stay of asylum seekers in reception facilities, recognized refugees’ exit from humanitarian assistance without transitional mechanisms (such as HELIOS) for all, limited employment opportunities, alongside with the general uncertainty, seem to contribute towards worsening their quality of life.

Finally, another important research finding is that *recognized refugees are not aware they are potential beneficiaries of the Greek welfare state benefits, and consequently, the numbers of those who receive them are extremely low.*

In order for a person to receive a welfare state benefit, they must meet a number of prerequisite criteria. However, a number of structural, bureaucratic and other obstacles hinder refugees’ access to these benefits. As a result, only two (2) of the 310 refugees who participated in the quantitative survey were receiving some form of social benefit (in both cases unemployment benefits).

In addition, research findings emphasize that recognized refugees are not aware of welfare state benefits, and consequently, do not take the necessary actions to claim them. More specifically, only 8% of refugees are aware of the unemployment benefit, while others (such as the minimum guaranteed income, child or rent benefits) are practically unknown to this population.

Therefore, recognized refugees in Greece do not receive state welfare benefits because the vast majority of them are not aware of their existence. If that was to change, a smoother transition from the humanitarian assistance regime would then be possible, as well as their gradual integration into Greek society on better terms.

Findings and analysis presented in this article draw from the Greek National Report of the “*Social Protection Responses to Forced Displacement*”

στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού.

Περισσότερες πληροφορίες και αναλυτικά ευρήματα για την Ελλάδα παρέχονται στην Ελληνική εθνική έκθεση: [σύνδεσμος](#).

Οι ερευνητικές εκθέσεις για τις υπόλοιπες χώρες, καθώς και συγκριτικές/συνθετικές εκδόσεις είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα του προγράμματος: [σύνδεσμος](#).

programme. The full Greek National Report is available online: [link](#).

Research reports for Cameroon and Colombia, as well as comparative/synthetic reports, are available on the program's website: [link](#).

Καλλιεργώντας την κριτική σκέψη διαλογικά: εμπειρίες από αίθουσες διδασκαλίας.

Γιώργος Μπιθυμήτρης³

Το Σχέδιο «Διάλογος - dialogue down the post-truth hole: programmes and tools for digging through information and beliefs in the post-truth era» υλοποιήθηκε υπό τον συντονισμό του ΕΚΚΕ, στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus+ KA2 Higher Education και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2022. Το έργο αποσκοπούσε στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων βασισμένων στην προώθηση της κριτικής σκέψης, με πεδίο εφαρμογής την τριτοβάθμια εκπαίδευση και την εκπαίδευση ενηλίκων σε 6 χώρες της ΕΕ: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Βουλγαρία και Ρουμανία.

Η μεγαλύτερη πρόκληση (και η μεγαλύτερη αξία) της συνεργασίας που επιτεύχθηκε στο πλαίσιο του έργου Διάλογος, εντοπίστηκε εξ αρχής στην ετερογένεια των συμμετεχόντων φορέων: τα τέσσερα πανεπιστήμια της σύμπραξης -το Πανεπιστήμιο Complutense της Μαδρίτης, το Πανεπιστήμιο Metropolitan του Μάντσεστερ, το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Μπουργκάς, καθώς και το Πανεπιστήμιο Telematica Pegaso- ο ερευνητικός φορέας και συντονιστής του έργου (ΕΚΚΕ) και οι δύο πάροχοι εκπαίδευσης ενηλίκων (ARES Scarl και Τεχνικό Κολλέγιο I.C. Stefanescu), εδρεύουν σε 6 χώρες της ΕΕ με διαφορές στο νομοθετικό πλαίσιο και τη θεσμική οργάνωση. Παρά τις δυσκολίες ενός τόσο ποικιλόμορφου πεδίου, οι συνολικά 17

Cultivating critical thinking dialogically: experiences from the classroom

Giorgos Bithymitris³

The Project "Dialogue down the post-truth hole: programmes and tools for digging through information and beliefs in the post-truth era" was implemented under the coordination of ΕΚΚΕ, in the framework of the Erasmus + KA 2 Higher Education programme (co-funded by the European Union and managed by the State Scholarships Foundation I.K.Y.) and was completed in May 2022. The project aimed to develop educational programmes based on the cultivation and promotion of critical thinking in Higher and Adult Education in 6 EU countries: Greece, Italy, Spain, the United Kingdom, Bulgaria and Romania.

The biggest challenge (and the greatest value) of the cooperation achieved in the framework of the Dialogos project, was identified from the outset in the heterogeneity of the participating actors: the four universities of the partnership - the Complutense University of Madrid, the Metropolitan University of Manchester, the Free University of Burgas, as well as the University of Telematica Pegaso - the research institute that led the project (ΕΚΚΕ) and the two adult education providers (ARES Scarl and I.C. Stefanescu Technical College), are

³ Ερευνητής, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) / Researcher, Institute of Social Research, National Centre for Social Research (ΕΚΚΕ), email: gbithymitris@ekke.gr

πιλοτικές εφαρμογές, με συμμετοχή 520 σπουδαστών/τριών κατέδειξαν τα πλεονεκτήματα μίας πολυδιάστατης προσέγγισης στην υλοποίηση μαθημάτων που βασίζονται στην κριτική σκέψη.

Πέραν της ετερογένειας της σύμπραξης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ένας ακριβής και κοινός ορισμός της κριτικής σκέψης, είτε ως θεωρητική έννοια, είτε ως *terminus technicus*, είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Οι διαφορετικές οπτικές, οι αξίες, τα συστήματα πεποιθήσεων, εν ολίγοις η πολιτισμική ιδιαιτερότητα των ατομικών και συλλογικών υποκειμένων, καθιστούν το κοινό έδαφος της εννοιολόγησης της κριτικής σκέψης, αμφισβητούμενο. Αυτό δεν ακυρώνει τη δυνατότητα αναζήτησης συναντίληψης. Αντιθέτως, η τελευταία είναι δυνατή μόνο στο βαθμό που τα εμπλεκόμενα μέρη δεσμεύονται σε διαλόγους, δηλαδή σε δομημένες διαλογικές συναντήσεις που επιτρέπουν πορείες αλήθειας, κινήσεις προς έναν παραγωγικό λόγο και όχι σε μια απόλυτη αλήθεια (ή σε πολλές).

Με αυτό το σκεπτικό, το έργο *Διάλογος* προτείνει έναν συμπεριληπτικό ορισμό, τον οποίο έχει επεξεργασθεί ο αμερικανικός εκπαιδευτικός μη κερδοσκοπικός οργανισμός *Foundation of Critical Thinking*, μέλημα του οποίου είναι η προώθηση της ουσιαστικής αλλαγής στην εκπαίδευση και την κοινωνία μέσω της καλλιέργειας της κριτικής σκέψης⁴:

Η κριτική σκέψη είναι η διανοητικά πειθαρχημένη διαδικασία σύλληψης, εφαρμογής, ανάλυσης, σύνθεσης ή/και αξιολόγησης πληροφοριών που συλλέγονται ή παράγονται από παρατήρηση, εμπειρία, προβληματισμό, συλλογισμό ή επικοινωνία. Στην υποδειγματική του μορφή, βασίζεται σε καθολικές διανοητικές αξίες που υπερβαίνουν τον επιστημονικό καταμερισμό εργασίας, όπως σαφήνεια, ακρίβεια, συνέπεια, συνάφεια, δηλωτικό βάθος, εύρος και εντιμότητα.

Κομίζει άραγε η χρήση της έννοιας κάτι νέο στη στοχοθεσία των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων; Η κριτική σκέψη είναι ένας δημοφιλής όρος στις Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1980. Η γλωσσική στροφή, η μετα-στρουκτουραλιστική στροφή, ο μεταμοντερνισμός γενικά, μαζί με άλλα διανοητικά ρεύματα, αμφισβήτησαν τις κληρονομίες του γνωστικού υποκειμένου της νεωτερικότητας. Η αναζήτηση της αλήθειας έγινε πιο περίπλοκη

based in 6 EU countries with differences in legislative framework and institutional culture. Despite the difficulties of such a diverse field, the total of 17 pilot applications, with the participation of 520 students, demonstrated the advantages of a multidimensional approach to the implementation of critical thinking-based courses.

Setting aside the partnership's heterogeneity, there is another challenge more profound and difficult to be surpassed: the lack of a precise and broadly shared definition of critical thinking, either as a theoretical concept or as *terminus technicus*. The different perspectives, values, belief systems, as far as the cultural specificity of individual and collective subjects, make the common ground of the conceptualization of critical thinking, questionable. This does not invalidate the ability to search for a common understanding. On the contrary, the latter is possible only to the extent that the involved parties commit themselves to dialogues, that is, to structured dialogical encounters that allow truth trajectories, movements towards a productive discourse, and not to an absolute truth (or to several absolute truths).

In this vein, the *Dialogos* project proposes an inclusive definition, elaborated by the American educational non-profit organization 'Foundation of Critical Thinking,' whose concern is to promote meaningful change in education and society through the cultivation of critical thinking⁴:

Critical thinking is the intellectually disciplined process of actively and skillfully conceptualizing, applying, analyzing, synthesizing, and/or evaluating information gathered from, or generated by, observation, experience, reflection, reasoning, or communication, as a guide to belief and action. In its exemplary form, it is based on universal intellectual values that transcend subject matter divisions: clarity, accuracy, precision, consistency, relevance, sound evidence, good reasons, depth, breadth, and fairness.

⁴ <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>

υπόθεση, στο βαθμό που οι κοινωνίες και οι ανθρώπινες σχέσεις γίνονται όλο και πιο σύνθετες, ρευστές, και ενδεχομενικές. Ωστόσο, τα επιχειρήματα του τύπου 'anything goes' και η παραγνώριση της αξίας της αναζήτησης της αλήθειας (ακόμη και αν η αλήθεια δεν είναι κάτι εκεί έξω) συνέβαλε σε μια σταδιακή στροφή προς αξίες, διαθέσεις, στάσεις και συμπεριφορές που προετοίμασαν, καλλιέργησαν και τελικά κατέστησαν δυνατό αυτό που έχει περιγραφεί ως πλαίσιο της μετα-αλήθειας, σύμφωνα με το οποίο «οι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να δεχτούν ένα επιχείρημα με βάση τα συναισθήματα και τις πεποιθήσεις τους, και όχι ένα επιχείρημα που βασίζεται σε γεγονότα»⁵.

Ευτυχώς, η φιλοσοφική σκέψη των προηγούμενων αιώνων, έχει προικίσει τις ευρωπαϊκές κοινωνίες όχι μόνο με επιφυλάξεις ως προς την αναγκαιότητα καθεστώτων αλήθειας, αλλά και με κατευθύνσεις προς μια ανοιχτή και παραγωγική αναζήτηση της αλήθειας με διαλογικά μέσα. Σε αυτό το πνεύμα, το έργο *Διάλογος* δεν προετοιμάζει τους εκπαιδευόμενους/ες στο να κερδίζουν σε μια συζήτηση, αλλά στο να δοκιμάζουν τόσο τις πιο οικείες, όσο και τις λιγότερο οικείες, ή ακόμα και τις πιο περίεργες για αυτούς/ές ιδέες, με στόχο την καλύτερη κατανόηση τόσο της ταυτότητας, όσο και της διαφορετικότητας.

Τα αποτελέσματα του έργου (ερευνητικά αποτελέσματα, σεμινάρια κατάρτισης των εκπαιδευτών, προγράμματα σπουδών, πιλοτικά προγράμματα) τα οποία είναι προσβάσιμα μέσω της ιστοσελίδας ([σύνδεσμος](#)), ενδεχομένως να φανούν χρήσιμα σε τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας που ενδιαφέρονται να καλλιεργήσουν περαιτέρω τον δημιουργικό και κριτικό στοχασμό. Τα παρακάτω βασικά σημεία συνοψίζουν τα συμπεράσματα που προέκυψαν μετά την ολοκλήρωση του έργου:

• Ένα πρόγραμμα μάθησης που βασίζεται στην κριτική σκέψη θα μπορούσε να σχεδιαστεί είτε (α) ως ένα νέο μάθημα / ενότητα με διακριτό πρόγραμμα που επικεντρώνεται σε θέματα, όπως η οι διαταραχές της πληροφορίας, οι λογικές πλάνες, ο πληροφοριακός γραμματισμός, είτε (β) ως τροποποίηση ενός ήδη υπάρχοντος μαθήματος, το οποίο συζητά παρόμοια θέματα. Στην Ανώτατη

Does the use of the concept bring anything new to the objectives of academic institutions? Critical thinking has been a popular term in the Social Sciences and Humanities, at least since the 1980s. The linguistic turn, the post-structuralist turn, postmodernism in general, along with other intellectual currents, questioned the legacies of the cognitive subject of modernity. The search for truth became a more complicated matter, as societies and human relationships became increasingly complex, fluid, and contingent. Nonetheless, 'anything goes' arguments and the ignorance of the value of the search for truth (even if the truth is not something out there) contributed to a gradual shift towards values, moods, attitudes and behaviors that prepared, cultivated, and ultimately made possible what has been described as the framework of post-truth, according to which "people are more likely to accept an argument based on emotions and their beliefs, and not a fact-based argument".⁵

Fortunately, the philosophical thinking of previous centuries has endowed European societies not only with reservations about the necessity of truth regimes, but also with directions towards an open and productive search for truth by dialogical means. Dialogos project is hardly interested in preparing learners to win in a discussion; it rather encourages them to put into test the most intimate, familiar, self-evident, or even the most curious ideas, in order to better understand both identity and alterity.

The results of the project (research outcomes, training seminars for trainers, curricula, pilot projects) which are accessible through the website ([link](#)), may be useful to policymakers and members of academia interested in further cultivating creative and critical thinking. The following key points summarize the conclusions that emerged after the completion of the project:

- A critical thinking-based learning program could be delivered either (a) as a new

⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth>

Εκπαίδευση, η πρώτη επιλογή θα μπορούσε να οδηγήσει σε διαδικασίες πιστοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική σύσταση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με τα μικροδιαπιστευτήρια για τη διά βίου μάθηση, η οποία αποτελεί κρίσιμη συνιστώσα του ευρωπαϊκού θεματολογίου δεξιοτήτων.

• Αν και το κοινό-στόχος στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση θα μπορούσε να περιλαμβάνει προγράμματα μεταπτυχιακών ή ακόμα και διδακτορικών σπουδών, ο αντίκτυπος του προγράμματος είναι μεγαλύτερος στα πρώτα βήματα της επιστημονικής συγκρότησης.

• Παρότι η διάρκεια ενός προγράμματος που βασίζεται στην κριτική σκέψη, μπορεί να ποικίλει, ένα σύντομο μάθημα 4 σεμιναρίων που αποτελείται τόσο από μάθηση στην τάξη, όσο και από μορφές ασύγχρονης μάθησης (ώρες μελέτης, εργασίες, εξωδιδασκτικές δραστηριότητες) θα αρκούσε για τους σκοπούς που περιγράφονται παραπάνω.

• Αν και οι διαδικασίες αξιολόγησης εξαρτώνται από το θεσμικό πλαίσιο σε κάθε χώρα και σε κάθε πανεπιστήμιο, κάποια μορφή αξιολόγησης της προόδου όσων παρακολουθούν ένα πρόγραμμα μάθησης που βασίζεται στην κριτική σκέψη, κρίνεται επιθυμητή. Οι ενδιαφερόμενοι/ες καλούνται να περιηγηθούν στην εργαλειοθήκη αξιολόγησης (IO4) του έργου, η οποία είναι επίσης ανοικτή μέσω του ιστότοπου ([σύνδεσμος](#)).

course/module focusing on topics such as information disorders, logical fallacies, information literacy, or (b) as a modification of an existing course, which discusses similar topics. In Higher Education, the first option could lead to certification processes, taking into account the relevant European Council Recommendation on micro-credentials for lifelong learning, which is a crucial component of the European Skills Agenda.

• Although the target audience in Higher Education could include postgraduate or even doctoral students, the impact of the program is maximized in the first steps of the academic career.

• Although the duration of a critical thinking-based program may vary, four seminar meetings consisting of both classroom learning and asynchronous learning (study hours, assignments, extra-curricular activities) would be sufficient for the purposes described above.

• Although evaluation processes depend on the institutional framework in each country and at each university, some form of assessment of the progress of those who follow a critical thinking learning programme is desirable. Interested parties are invited to use the evaluation toolkit (IO4) of the project, which can be accessed through the project website: ([link](#)).

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Κρατίνου 9 & Αθηνάς, 10552, Αθήνα, Ελλάδα
Δελτίο Ενημέρωσης Κοινωνικής Έρευνας ([link](#))
τεύχος 1, Δεκέμβριος 2022
Επικοινωνία/Contact : pbaltas@ekke.gr, +0302107491632

National Center for Social Research
9 Kratinou & Athinas st., 10552 Athens, Greece
Social Research Bulletin ([link](#))
issue 1, December 2022
ISSN: 2945-0292

Οι απόψεις και οι θέσεις που εκφράζονται στο παρόν ενημερωτικό δελτίο δεν αντανακλούν απαραίτητα τις απόψεις ή τις επίσημες θέσεις του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), το οποίο δεν φέρει οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις.

The views and opinions expressed in this bulletin do not necessarily reflect the views or official positions of National Centre for Social Research (EKKE), which does not bear any responsibility for any errors or omissions.

Το παρόν έγγραφο μπορεί να αναπαραχθεί δωρεάν σε χαρτί ή στο διαδίκτυο αρκεί να πραγματοποιήσει αναφορά στον αρχικό δημιουργό.
This document may be reproduced free of charge on paper or on the Internet as long as credit is given to the original author.